

VLIV UČITELSKÉ SELF-EFFICACY A SYNDROMU VYHOŘENÍ NA VNÍMANOU PRACOVNÍ SCHOPNOST UČITELŮ

THE EFFECT OF TEACHER SELF-EFFICACY AND BURNOUT ON PERCEIVED TEACHERS' WORK ABILITY

Petr Hlaďo, Libor Juhaňák, Klára Harváňková

Ústav pedagogických věd, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno

Abstrakt

Konstrukce pracovní schopnosti je klíčovým prvkem pro identifikaci schopnosti jedince plnit fyzické a psychosociální požadavky svého povolání. Tento výzkum se zaměřuje na vliv učitelské self-efficacy a syndromu vyhoření na vnímanou pracovní schopnost učitelů. Data byla sbírána na jaře 2023 pomocí online dotazníku u učitelů druhého stupně základních škol, přičemž výběrový soubor tvoří 821 respondentů. Výsledky ukázaly přímý vliv self-efficacy a syndromu vyhoření na vnímanou pracovní schopnost. Dále byla zjištěna mediační role dvou dimenzí syndromu vyhoření ve vztahu mezi self-efficacy a pracovní schopností. Tyto poznatky podporují JD-R model a přinášejí nové empirické důkazy. Na základě těchto výsledků jsou formulována doporučení pro zlepšení pracovní schopnosti učitelů základních škol.

Klíčová slova: pracovní schopnost; učitelská self-efficacy; syndrom vyhoření; JD-R model

Abstract

The construct of work ability is crucial for identifying individuals' capacity to meet physical and psychosocial demands of their occupations. This study examines the impact of teacher self-efficacy and burnout on perceived work ability among lower-secondary school teachers. Data were collected in spring 2023 using an online questionnaire administered to teachers, with a sample size of 821 participants. Findings revealed a direct effect of self-efficacy and burnout on perceived work ability. Additionally, two dimensions of burnout were found to mediate the relationship between self-efficacy and work ability. These findings support the JD-R model and provide new empirical evidence. Recommendations for enhancing the work ability of teachers are formulated based on these insights.

Keywords: work ability; teacher self-efficacy; burnout; JD-R model

1 ÚVOD

Konstrukt pracovní schopnosti (PS) byl navržen s cílem identifikovat, zda jsou jedinci schopni splňovat fyzické a psychosociální požadavky svého povolání. Pracovní schopnost je definována jako individuální kapacita k plnění pracovních požadavků (Ilmarinen, 2008). Objektívni PS je založena na hodnocení zdravotního stavu a funkčních limitů jedince. Vnímaná PS představuje subjektivní hodnocení vlastní fyzické a psychické kapacity k výkonu současné práce, a to s ohledem na její charakter a dostupné zdroje. Současný výzkum akcentuje vnímanou PS (Cadiz et al., 2019).

2 TEORIE

V našem výzkumu PS ukotvujeme do teorie pracovních požadavků a zdrojů (JD-R; Bakker & Demerouti, 2007). V JD-R je PS výsledkem vzájemného působení pracovních požadavků a pracovních či osobních zdrojů. V rámci procesu poškozování zdraví, který je v JD-R teorii zachycen, vedou vysoké pracovní požadavky k vyčerpání individuálních duševních a fyzických zdrojů (např. k syndromu vyhoření) a k dalším negativním důsledkům (např. k poklesu PS). Protektivní roli v tomto procesu mají osobní zdroje (Taris et al., 2017), mezi něž se řadí učitelská self-efficacy (SE). S ohledem na revidovaný JD-R lze předpokládat mediační roli syndromu vyhoření (SV) na vztah mezi SE a PS. Na základě našich empirických zjištění (Hlado et al., 2024) předpokládáme, že vyšší SE je spojena s efektivnějšími copingovými strategiemi, pomáhá předcházet vzniku a rozvoji SV a nižší míra SV přispívá k vyšší PS učitelů.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Sběr dat proběhl na jaře 2023 u učitelů ZŠ s využitím online dotazníku. Výběrový soubor tvoří 821 učitelů (83% žen) v průměrném věku 45,6 let (SD = 10,8).

Vnímaná PS učitelů byla měřena námi vytvořeným nástrojem. V něm se učitelé na 7bodové škále vyjadřují k tomu, jak hodnotí svoji individuální kapacitu

k plnění pracovních požadavků v různých oblastech učitelské práce. Nástroj má 29 položek a čtyřfaktorovou strukturu: plánování a organizace výuky, vyučování a hodnocení, profesní komunikace a sdílení, mimovýukové povinnosti. Cronbachovo α celkového skóru je 0,953.

Učitelská self-efficacy byla měřena českou verzí Teachers' Sense of Self-Efficacy Scale. Syndrom vyhoření byl měřen českou verzí Shirom-Melamed Burnout Questionnaire.

4 VÝSLEDKY/OČEKÁVÁNÉ VÝSLEDKY

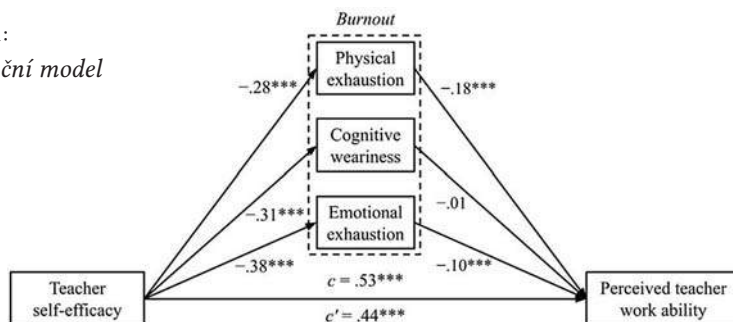
Vymezujeme tyto hypotézy:

- SE má u učitelů pozitivní vliv na vnímanou PS.
- Vyšší SE vede u učitelů k nižšímu SV.
- SV je u učitelů mediátorem mezi SE a PS.

K ověření hypotéz byla využita mediační analýza. Prokázán byl signifikantní negativní vztah mezi SE a třemi dimenzemi SV (fyzické vyčerpání, kognitivní únava, emoční vyčerpání). Dále byl prokázán pozitivní vliv SE na vnímanou PS. Pokud jde o přímý vliv dimenzí SV na PS, významný negativní vztah byl prokázán pouze v případě fyzického a emočního vyčerpání, nikoliv v případě kognitivní únavy. Výsledky nepřímých efektů naznačují, že mediátorem mezi SE a PS jsou pouze fyzické a emoční vyčerpání. Výsledný mediační model je zachycen v obr. 1.

Obrázek 1:

Mediační model

Pozn.: *** $p < 0,001$; teacher self-efficacy – učitelská self-efficacy; burnout – vyhoření; physical exhaustion – fyzické vyčerpání, cognitive weariness – kognitivní únava, emotional exhaustion – emoční vyčerpání; perceived teacher work ability – vnímaná pracovní schopnost učitelů.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Naše nálezy o vlivu SE na PS u učitelů jsou v souladu s předchozími výzkumy, které byly realizovány u různých profesních skupin (např. Wallin et al., 2021). Učitelé s vyšší SE se mohou v práci cítit lépe, motivovanější a angažovanější, a tím pádem mohou mít větší pocit kapacity pro plnění pracovních požadavků.

Rovněž zjištění, že SE je negativně asociována se SV je v souladu s výzkumy (např. Brown, 2012). SE pravděpodobně umožňuje lepší adaptaci na vysoké pracovní nároky a zvládání stresových událostí, které učitelé ve své profesi zažívají.

Náš výzkum také prokázal mediační roli SV mezi SE a vnímanou PS. Tento poznatek doplňuje JD-R o nová zjištění, přičemž přináší další empirickou podporu pro tento model (Bakker & Demerouti, 2007).

V rámci našeho příspěvku se dále zaměříme na post-hoc mediační analýzu, ve které budou detailněji popsány a diskutovány vztahy s jednotlivými faktory PS. Na základě poznatků budou formulována doporučení pro zlepšení PS učitelů ZŠ.

PODĚKOVÁNÍ

Výzkum vznikl v rámci projektu *Research on perceived work ability among lower secondary school teachers (23-0531S)* podpořeném Grantovou agenturou ČR.

6 LITERATURA

- Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2007). The job demands–resources model: State of the art. *Journal of Managerial Psychology*, 22(3), 309–328.
- Brown, C. G. (2012). A systematic review of the relationship between self-efficacy and burnout in teachers. *Educational & Child Psychology*, 29(4), 47–63.
- Cadiz, D. M., Brady, G., Rineer, J. R., & Truxillo, D. M. (2019). A review and synthesis of work ability literature. *Work, Aging and Retirement*, 5(1), 114–138.
- Hlado, P., & Harvankova, K. (2024, in press). Teachers' perceived work ability: A qualitative exploration into the role of job demands using the JD-R model. *Humanities & Social Sciences Communications*.
- Ilmarinen, J., Gould, R., Järvikoski, A., Järvisalo, J. (2008). In Gould, R., Ilmarinen, J., Järvisalo, J., & Koskinen, S. (Eds.), *Dimensions of Work Ability* (pp. 13–24). FIOH.

- Taris, T. W., Leisink, P. L., & Schaufeli, W. B. (2017). Applying occupational health theories to educator stress: Contribution of the job demands-resources model. In T. M. McIntyre, S. E. McIntyre, & D. J. Francis (Eds.), *Educator Stress: An Occupational Health Perspective* (pp. 237–259). Springer.
- Wallin, S., Rauhala, A., Fjellman-Wiklund, A., Nyman, P., & Fagerström, L. (2021). Occupational self-efficacy and work engagement associated with work ability among an ageing work force: A cross-sectional study. *Work*, 70(2), 591–602.